

Névszói ellipsis az udmurtban*

Ekaterina Georgieva

MTA Nyelvtudományi Intézet

ekaterina.georgieva@nytud.hu

Kivonat: Tanulmányomban az udmurt névszói ellipszist vizsgálom generatív elméleti keretben. A melléknévi remnások mellett megvizsgálom a birtokos szerkezetekben előforduló ellipszist is. Amellett érvelek, hogy az elliptált összetevő mérete NP, továbbá a névszói ellipsis következtében a főnév inflexiók toldalékai a remnánson jelennek meg. Az udmurtban ellipsis esetén a főnévi csoport által hátrahagyott szuffixumokon kívül 3Sg birtokos személyjel is megjelenik a remnánson. Az ellipsis esetén használatos birtokos személyjelet [+partitív] jegyű, a D fejet kitöltő végartikulusnak elemzem. Ily módon a tanulmány formális keretben próbál számot adni a birtokos személyjel nem birtokviszonyt kifejező funkciójáról, megerősítve a korábbi leíró és nyelvtörténeti tanulmányok tanulságait, amelyek szerint a 3Sg birtokos személyjel determinánsként funkcionálhat.

Kulcsszavak: névszói ellipsis; főnévi csoport; birtokos személyjel; birtokos szerkezet; partitív

Nominal ellipsis in Udmurt

Abstract: This paper deals with nominal ellipsis in Udmurt (Uralic) in a generative framework. I take a closer look at adjectival remnants as well as ellipsis in possessive phrases. I argue that the elided noun phrase is as big as NP and its inflectional morphology attaches to the remnant. In addition to these stranded suffixes, in Udmurt a 3Sg possessive suffix also appears on the remnant. I analyse this suffix as a D head bearing a [+partitive] feature. In this way the paper presents a formal account of the non-possessive uses of the 3SG possessive suffix in Udmurt, capitalizing on the insights of previous synchronic and diachronic studies according to which possessive suffixes in Udmurt can function as determiners.

Keywords: nominal ellipsis; noun phrase; possessive suffix; possessive construction; partitive

1. Bevezetés

Jelen tanulmányban az uráli nyelvcsalád permi ágába tartozó udmurt nyelv 3Sg birtokos személyjelét vizsgálom a névszói ellipsis fényében. É. Kiss–Tánczos (2018) részletesen foglalkoznak e személyjel történeti változásával. Amellett érvelnek, hogy a 3Sg birtokos személyjelnek az (1)-es példával szemléltetett, birtokviszonyt kifejező használatán túl kialakultak további, nem birtokviszonyt kifejező funkciói. Nevezetesen a birtokos személyjel kifejezhet

kontrasztot (melléknevekhez járulva, l. (2)), használatos lehet partitívusjelölőként (számnevekhez vagy névmásokhoz járulva, l. (3)), határozottságot is kifejezhet, mint a (4)-es példában, továbbá differenciált tárgyjelölőként is funkcionál.^{1,2}

(1) *Peŕa-len eš-ez*
Péter-gen barát-3sg
'Péter barátja'

(2) *šed-ez kišet*
fekete-3sg kendő
'a fekete kendő (a több kendő közül)' (Nikolaeva 2003)

(3) a. *ta-iz* b. *koŕkud-iz* c. *tros-ez*
ez-3sg minden-3sg sok-3sg
'emez' 'mindegyik' 'sokuk/többségük'

(4) *Guždor vjljn turjn-ez čeber.*
mező -n fű-3sg szép
'Szép a fű a mezőn.' (Winkler 2001: 32, (86))

Jelen dolgozatban a 3Sg birtokos személyjel egy másik használatával foglalkozom. Nevezetesen a 3Sg birtokos személyjel akkor is megjelenik, amikor egy főnévi csoport feje rejtett, mint az (5)-ös példában. Alatyrev

* Köszönettel tartozom udmurt adatközlőimnek, Ekaterina Suncovanak és Yulia Speshilovanak, valamint Dékány Évának, Marcel den Dikkennek, Egedi Barbarának, Hegedűs Veronikának és tanulmányom két névtelen bírálójának hasznos megjegyzéseikért és javaslataikért. A kutatás az NKFIH KKP 129921 és NKFIH FK 125206 számú projektumok támogatásával készült. A cikkben előforduló esetleges tévedések természetesen kizárólag a szerzőt terhelik.

¹ A birtokos személyjelek nem birtokviszonyt kifejező funkcióiról l. még Fraurud (2001), Nikolaeva (2003) és Gerland (2014); a differenciált tárgyjelölésről pedig Szerdobolskaya–Toldova (2012). A fenti felsorolásban É. Kiss–Tánczos (2018: 734–738) bemutatását követem.

² A példákat latin betűs átírásban és magyar fordítással közlöm. A lekérdezett mondatok esetén megadom a kontextus magyar fordítását is, amelynek segítségével az adatközlőknek meg kellett ítélniük a mondat grammatikusságát. A glosszázás a lipcsei glosszázási szabályokat követi, az alábbi rövidítésekkel kiegészítve: add – additív (partikula), cmp – középfok, ill – illatívisusz, ine – inesszívusz, vn – deverbális főnév. A vizsgált birtokos személyjelet '3sg'-vel jelölöm, kivéve a tárgyjelölő funkciójában. A más forrásokból felhasznált példamondatok átírását és glosszázást a saját példaiméhoz igazítottam.

(1983) kijelölő szuffixumról beszél, Winkler (2001: 43) 'nominalizáló' funkciónak tekinti a szuffixum ezen használatát, Riessler (2011) pedig 'attributivizing nominalizer'-ként említi.

- (5) [...] *oĵdo mĵn-o-m mĵnam-en-ĵz!*
hajrá megy-fut-1pl én.gen-ins-3sg
'[...] menjünk el az enyémmel (az én autómmal)!'
(É. Kiss–Tánczos 2018: 736, (10))³

É. Kiss–Tánczos (2018) megjegyzi, hogy a 'nominalizáló' funkcióban használt 3Sg birtokos személyjel mellett a névszói csoport feje elliptálva van. Tehát az (5)-ös példában a birtokos szerkezet ('az én autómmal') feje, vagyis a birtokszó, rejtett. Továbbá amellet érvelnek, hogy a 3Sg birtokos személyjel funkciói három fő típusba csoportosíthatók: (i) birtokviszony kifejezése, (ii) partitívusjelölés és (iii) tárgyjelölés (É. Kiss–Tánczos 2018: 740–741). A 3Sg birtokos személyjel abban az esetben is [+partitív] jegyet hordoz, ha névmásokhoz és (kontrasztív) melléknemekhez járul (l. (2) és (3)), továbbá az (5)-ös példával szemléltetett nominalizáló funkció is a partitívuszi funkcióval hozható kapcsolatba (ibid). É. Kiss–Tánczos (2018: 746) úgy vélik, hogy a főnévi csoport feje elliptált, mivel adott információt fejez ki, a névszói csoport nem elliptált eleme pedig (névszói csoporton belüli) fókuszban áll. Továbbá amellet érvelnek, hogy ezzel magyarázható meg a 3Sg birtokos személyjel kontrasztív jelentése is. Az elliptált névszói csoport olyan referenst jelöl, amely egy bizonyos halmazba tartozik, a névszói csoport nem elliptált eleme pedig szembeállítja a referenst a halmaz többi referensével.

Megjegyzendő azonban, hogy É. Kiss–Tánczos (2018) nem elméleti megközelítésben vizsgálják az udmurt névszói ellipszist. Az udmurt nyelvben megfigyelhető elliptikus szerkezetekről egyébként mindeközéig nem született

³ Mint ahogyan az (1)–(5) példákban is látható, a 3Sg birtokos személyjelenek több allomorfja van. A *-(j)ez* az egyes számú főnevekhez járul a birtokos személyjeleket megelőző esetragok esetén. Az *-ĵz* allomorf többes számú főnevekhez járul, valamint az egyes számú főnevekhez is, ha azokat esetrag követi, mint pl. az (5)-ös példában látható instrumentális, továbbá elidegeníthetetlen birtoklás esetén is használatos. Az *-iz* allomorf korlátozottan használatos, általában névmásokhoz járul (l. (3a,b)), de előfordulhat bizonyos rokonságneveken is a birtokviszonyt kifejező funkcióban (l. Edygarova 2010: 84). Emellet a *-z* szuffixum is használatos, pl. az inesszívus/illatívus esetrag után (l. (9) lentebb). A 3Sg birtokos személyjellel ellátott akkuzatívuszi alakokban a *-ze* szuffixumot találjuk (l. (6b) lentebb), amelyet jelen tanulmányban nem szegmentálok ('3sg.acc' glosszával jelölöm). (A birtokos személyjelek és az esetragok sorrendjéről l. még a 2. pontban; az ellipszis esetén előforduló allomorfokról pedig az 1. 3.3. pontban.)

egy tanulmány sem. Jelen tanulmányban az udmurt névszói ellipszis generatív elméleti keretben történő leírására teszek kísérletet. A névszói ellipsziszről szóló szakirodalomban tárgyalt elméleti kérdésekből kiindulva arra keresem a választ, hogy (valódi) ellipszissel vagy pedig üres főnevet tartalmazó szerkezetekkel van-e dolgunk, milyen méretű az elliptált összetevő, és milyen típusú remnások fordulnak elő. Az udmurt adatok alapján külön kérdésként merül fel, hogy mi a 3Sg birtokos személyjel szerepe ellipszis esetén.

A tanulmány a következőképpen épül fel: először összefoglalom a 3Sg birtokos személyjel használatáról tett megfigyeléseket az eddigi szakirodalom alapján, és kiegészítem őket új megállapításokkal az udmurt névszói ellipsziszről (2.). Ezt követően egy lehetséges elemzést adok az udmurt névszói ellipsziszre, különös tekintettel az elliptált összetevő méretére, valamint a 3Sg birtokos személyjel funkciójára ellipszis esetén (3.). Továbbá a birtokos szerkezetekben előforduló névszói ellipszist is megvizsgálom. A tanulmányt az összegzés zárja (4.).

2. A 3Sg birtokos személyjel használata ellipszis esetén

Alább összefoglalom a 3Sg birtokos személyjel ellipszis esetén való használatáról tett megállapításokat az eddigi szakirodalom alapján (l. Alatyrev 1983; Riessler 2011; Winkler 2001; É. Kiss–Tánczos 2018; Usacheva–Arkhangelskiy 2018). Többen megjegyzik, hogy ezen birtokos személyjel akkor jelenik meg, ha a főnévi csoport feje rejtett. Mint a bevezetésben említettem, Winkler (2001) szerint ez a birtokos személyjel nominalizáló funkciója, É. Kiss–Tánczos (2018) szerint ebben az esetben ellipsziszről beszélhetünk, Riessler (2011) szerint pedig fej nélküli szerkezetéről.

A (6)-os példában a főnévi fej ('alma') elliptált, és csak egy melléknévi remnánst találunk, amelyhez a birtokos személyjel járul. Adataim szerint ilyenkor a birtokos személyjel használata kötelező.⁴ Továbbá azt látjuk, hogy ellipszis esetén a melléknévhez esetragok is járulnak (mint pl. akkuzatívusz, l. (6b)), amelyek egyéb esetben a főnévi fejen jelennek meg.

(6) (Kontextus: az almákról beszélünk, többféle alma van a konyhában.)

a. *Gord-*(ez) holod'il'nik-ijn.* b. *Gord-ze ši-i.*

⁴ Usacheva–Arkhangelskiy (2018: 126–127) amellet érvelnek, hogy a birtokos személyjel használata nem kötelező ellipszis esetén, pontosabban a birtokos személyjel elmaradhat, ha nincs (erős) kontraszt. Terjedelmi okoknál fogva nem áll módomban részletesen bemutatni azt a két példájukat, amelyek alapján teszik ezen állítást, de megjegyzem, hogy az egyik példa töredékmondat. Másrészt a szerzők maguk is megjegyzik, hogy ezen spontán példákat leszámítva a grammatikalitás-megítélési feladatokban az adatközlők egyértelműen elutasították azokat a mondatokat, amelyekben elmarad a birtokos személyjel.

piros-3sg hűtő-ine
'A piros a hűtőben van.'

piros-3sg.acc eszik-pst[1sg]
'A pirosat ettem meg.'

A remnás bármilyen névszói módosító lehet: melléknév, mutató névmás vagy melléknévi igenév (nem véges vonatkozó mellékmondat) vagy egyéb névszói módosító (É. Kiss–Tánczos 2018: 736–737; Usacheva–Arkhangelskiy 2018). A következő példában a remnás melléknévi igenév.

(7) (Kontextus: a disznóhús ketté van osztva: az egyik fele nekünk marad, a másikat pedig eladjuk.)

Vuza-no-jez céber-ges.

elad-ptcp.fut-3sg szép-cmp

'Az eladandó (hús) szebb.' (É. Kiss–Tánczos 2018: 739, (21))

A leíró tanulmányokban leginkább azokat az eseteket szemléltetik, amelyekben a remnás birtokos. Ilyen volt az (5)-ös példa. É. Kiss–Tánczos (2018: 736) azt a fontos megállapítást teszik a 3Sg birtokos személyjel morfoszintaktikai viselkedéséről, hogy ellipszis esetén a 3Sg birtokos személyjel morfológiailag invariáns, tehát nem egyezik sem személyben, sem számban a birtokossal. A (8a) mondatban azt látjuk, hogy elliptált 3Pl főnévi fej esetén a 3Sg birtokos személyjelet találjuk, szemben az adnominális birtokos szerkezettel, amelyben a birtokos személyjel számban egyezik a birtokossal (l. (8b)).

(8) a. *Pi-os-len-ez céber.* b. *pi-os-len korka-zj*
fiú-pl-gen-3sg szép fiú-pl-gen ház-3pl
'A fiúké szép.' 'a fiúk háza'

Továbbá ellipszis esetén a birtokos személyjel személyben sem egyezik a birtokossal. Ezt igazolta az (5)-ös példa, amelyben a birtokos egyes szám első személyű volt, ennek ellenére egyes szám harmadik személyű birtokos személyjel járul a birtokoshoz. Az alábbi példában a birtokosi remnás egyes szám második személyű, és szintén a 3Sg birtokos személyjel jelenik meg a remnánson.

(9) (Kontextus: X és Y esküvőjére megyünk.)

A buono ar-e tjad-a-z.

és jövő év-ill te.gen-ine/ill-3sg

'Jövőre pedig a tiédre [megyünk].'

A fentiek alapján le lehet vonni azt a következtetést, hogy az ellipsis esetén megjelenő 3Sg birtokos személyjel nem az elliptált főnév(i csoport) által hátrahagyott szuffixum.

Ezzel szemben a remnánson megjelenő többesszám-jel és az esetrag az elliptált főnév által hátrahagyott toldalékok. Mint az előbbi példa, illetve az (5)-ös és a (6b) példa alapján megfigyelhető, a remnánson esetrag is használatos lehet, pl. akkuzatívusz vagy helyhatározó rag (l. Usacheva–Arkhangelskiy 2018). A leíró tanulmányokban olyan példák is szerepelnek, amelyekben többesszám-jel is járulhat a remnánshoz (ha az elliptált főnév többes számú). Ezt példázza a következő két mondat melléknévi és birtokosi remnánssok esetén:

- (10) *Gord-jos-iz holod'il'nik-in.*
 piros-pl-3sg hűtő-ine
 'A pirosak a hűtőben vannak.'
- (11) *Ivan-len-jos-iz / t'jad-jos-iz žek v'ljn.*
 Iván-gen-pl-3sg te.gen-pl-3sg asztal -n
 'Az Ivánéi / a tieid az asztalon vannak.'

A 3Sg birtokos személyjel pozíciója ellipsis esetén megegyezik a birtokviszonyt kifejező 3Sg birtokos személyjellel: követi a többesszám-jelét, valamint követi vagy megelőzi az esetragokat. Az udmurtban bizonyos esetragok, mint pl. az instrumentális és az inessívusz/illatívusz ragja, megelőzik, mások pedig, mint például a datívusz vagy a genitívusz, követik a birtokos személyjeleket (l. Winkler 2001; Edygarova 2010; Szimonyenko–Leontyev 2012). Tehát ellipsis esetén a remnánson a következő sorrendben találjuk a szuffixumokat: (Pl)–esetrag–3Sg vagy pedig (Pl)–3Sg–esetrag.

A szakirodalomban tudtommal nem tárgyaltak olyan eseteket, amelyekben számnévi remnánss szerepel. Korpuszadatok alapján arra lehet következtetni, hogy ilyenkor a 3Sg birtokos személyjel használata opcionális:

- (12) Udmurt Korpusz (Удмурт дунне 2008.08.26)
Kuiñ niłpi vordj-sa, k'keti kart-lj b'žj-sa,
 három gyerek.acc gondoz-cvb második férj-dat férjhez.megy-cvb
budet-ono lu-i-z ukmjs-se.
 felnevel-ptcp.fut lesz-pst-3sg kilenc-3sg.acc
 'Három gyereket nevelt, de miután másodszerre férjhez ment, kilencet kellett nevelnie.'

- (13) Udmurt Korpusz (Удмурт дунне 2012.08.15)

[...] *anaj-ataj-mj das n̄lpi budet-i-zj,*
 anya-apa-1pl tíz gyerek.acc felnevel-pst-3pl
noš Vít'a-len – ukm̄s.
 pedig Vitya-gen kilenc
 'A szüleink tíz gyereket neveltek fel, Vityáéi pedig kilencet.'

Mivel az udmurt számnevek szintaktikai viselkedését alig vizsgálták a szakirodalomban, a következőkben eltekintek a számnévi remnánsoktól, és a melléknévi és a birtokosi remnánsokra fókuszálok.

3. Elemzés

Ebben a pontban egy lehetséges elemzést adok az udmurt névszói ellipszisre. Ismeretes, hogy a 'névszói ellipszis' terminus többféle jelenséget takar. Ezek közé tartoznak például az üres névszót (empty noun) tartalmazó szerkezetek és a (valódi) névszói ellipszis (e két jelenség elkülönítésére l. Saab 2018 összefoglalóját). A névszói ellipsziszről többféle elemzés született a generatív szakirodalomban, amelyek két fő irányzat köré csoportosíthatók: a pronominalizáció/főnevesítés és az ellipszis, azaz törlés/ki nem ejtés, és a két elemzéssel összefüggő megkülönböztetés a mély és a felszíni anafora között (l. Lobeck 2005; Saab 2018). Az előbbi elemzés alapfeltételezése, hogy a névszói *úr* egy (rejtett vagy kitett) *n* vagy pedig *pro* (l. többek között Lobeck 1995; Corver–van Koppen 2011). Az utóbbi pedig egy ki nem ejtett/törölt NP-vel számol, amely szintaktikailag viszont teljes/híánytalan (l. többek között Saab–Lipták 2016). A névszói ellipszisen belül pedig megfigyelhető a RootP-, NP-, és NumP-ellipszis, tehát az elliptált összetevő mérete különböző lehet (l. Saab 2018).

A jelen elemzés dióhéjban: az udmurt névszói ellipszis az NP-t érinti. A 3Sg birtokos személyjel nem nominalizáló elem, hanem [+partitív] jegyű névelőként funkcionál, amely a D fejben található.⁵

3.1. Az elliptált összetevő mérete

Az előbbi pontban láttuk, hogy az udmurtban ellipszis esetén a többes szám kifejezhető a remnánson. Ez erős érv amellet, hogy az elliptált összetevő mérete NP, nem pedig NumP vagy ennél nagyobb összetevő (15). Az ellipszis következtében a többesszám-jel hátra van hagyva, és a remnánson jelenik meg. (Az FP funkcionális összetevőt jelöl a névszói csoporton belül.)

(15) [FP [NumP [_{NP} N] Num] F]

⁵ A 'névelő' terminus a 3Sg birtokos személyjel funkciójára utal, nem pedig a morfológiai alakjára, hiszen végartikulussal van dolgunk.

A többesszám-jel megjelenése alapján megállapítható, hogy az elliptált összetevő nem lehet NP-nél nagyobb. Azonban még az is felvetődhet, hogy az elliptált összetevő NP-nél kisebb, vagyis elképzelhető, hogy az ellipszis csak az N-re irányul. Például az angol nyelv esetén feltételezhető, hogy a *one* névmás nem a teljes NP-t helyettesíti, hanem csak az N-t (l. többek között Panagiotidis 2002; Déchaine–Wiltschko 2002).⁶ Az egyik teszt ennek kimutatására, hogy az elliptált összetevőt úgy értelmezzük-e, hogy a főnév komplementuma is beletartozik. A (16a) példa értelmezése szerint az elliptált összetevő nem csak a 'hozás' deverbális főnév, hanem annak 'észbe' jelentésű komplementuma is (a kettő együtt 'emlék'-et jelent).⁷ A (16b) példa tanulsága szerint nem N-ellipszissel van dolgunk, mivel a főnévi fej komplementuma nem jelenhet meg remnánsként.

- (16) *Urod tod-e vaj-on-jos-tj vunet-ono,*
rossz ész-ill hoz-vn-pl-acc felejt-ptcp.fut
a. *a umoj-jos-se vunet-ono evél.*
és jó-pl-3sg.acc felejt-ptcp.fut neg.cop
b. **a umoj tode-jos-se vunet-ono evél.*
és jó ész-ill-pl-3sg.acc felejt-ptcp.fut neg.cop
'A rossz emlékeket el kell felejteni, a jókat pedig nem.'

Ennek alapján azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a (16)-os példában a névszói ellipszis az NP-re irányul, nem pedig az N-re.

A (15)-ben ábrázolt szerkezet mellett más, morfológiai érv is szól. Nevezetesen az udmurtban a melléknevek és a főnevek különböző többesszám-jelket vesznek fel (l. (17a)), ellentétben például a magyarral,

⁶ Bírálóm felhívja a figyelmem arra, hogy az angol *one* feltehetőleg az N-nél nagyobb frázist helyettesít, mivel nem lehetnek komplementumai (**the one of physics*, vö.: *student of physics* 'fizikus hallgató'). Panagiotidis (2002) szerint a *one* üres főnév, amely nem képes tematikus szerepet osztani, ezzel magyarázható meg, hogy miért nem fejezhető ki a komplementuma (a *one* névmásról különféle elemzések születettek, l. Saab 2018 összefoglalóját). A továbbiakban csak az udmurt adatok elemzésére szorítkozom.

⁷ A szakirodalomban leggyakrabban a *student of physics* 'fizikus hallgató' típusú főnévi komplementumokkal illusztrálják ezt a jelenséget, amelyeknek viszont nincs természetesen hangzó udmurt megfelelőjük, vagy pedig olyan nominalizációkkal, mint a *the destruction of the city* 'a város lerombolása', amelyeknek a belső argumentuma viszont megtartja a tárgyjelölését az udmurtban (amely alatt érthető a jelöletlen tárgy is). Ezért olyan deverbális főnevet választottam, amelynek a komplementuma illatíviszragos.

amelyben a melléknévek és a főnevek egységesen a *-k* többesszám-jelet veszik fel. Ellipszis esetén viszont a melléknévhez a főnévi többesszám-jelet járul (*-(j)os*, l. (17b)), ami szintén alátámasztja a fenti elemzést, amely szerint a többesszám-jelet hátrahagyott affixumként marad az ellipszis következtében, és végül a remnánshoz járul.

- (17) a. *Korka-os* *céber-es*. b. *Céber-jos-iz* *tatjn*.
 ház-pl szép-pl szép-pl-3sg itt
 'A házak szépek.' 'A szépek (pl. házak) itt vannak.'

Összegezve megállapítható, hogy az udmurtban NP-ellipszissel van dolgunk, és a hátrahagyott többesszám-jelet a remnánson jelenik meg.

3.2. A 3Sg birtokos személyjel funkciója ellipszis esetén

Mint fentebb rámutattam, az eddigi szakirodalomban a 3Sg birtokos személyjelnek ellipszis esetén való használatát 'nominalizáló funkció'-nak nevezték. Tekintettel arra, hogy a névszói ellipszis témakörébe tartozó egyik jelenség – és elemzési irány – a pronominalizáció/főnevesítés, felvetődik, hogy lehetséges-e úgy elemezni az udmurt 3Sg birtokos személyjelet, mint nominalizáló elemet, azaz mint egy (kitett) *n*-t. Ez a fajta elemzés párhuzamot vonna az angol *one* névmás egyik elemzésével, amely szerint a *one* névmás az *N*-t helyettesíti (l. többek között Déchaine–Wiltschko 2002).

Az első probléma abból adódik, hogy a világ nyelveiben az üres főnevek, illetve a főnevesített melléknévek szemantikailag korlátozottabbak, mint az NP-ellipszis, és/vagy idioszinkratikusak, pl. kimutatható, hogy gyakran (generikusan értelmezett) [+ember] főnévre utalnak, l. *the rich* 'a gazdagok' (Saab 2018: 540–542; Panagiotidis 2002). A 2. pontban bemutatott udmurt példák alapján úgy tűnik, hogy nem feltétlenül [+ember]-ként értelmezhető az elliptált összetevő, továbbá a produktivitása nem tűnik korlátozottnak.

A másik probléma a morféimák sorrendjéből fakad. Nevezetesen, ha *n*-nek kívánjuk elemezni az ellipszis esetén használt 3Sg birtokos személyjelet, vagyis [FP [NumP [nP n<Poss:3sg>] Num] F] szerkezetben, akkor elvárnánk, hogy a többesszám-jelet az *n* után álljon, az angol példához hasonlóan (l. (18b)). Azonban az udmurtban a többesszám-jelet a birtokos személyjel *előtt* található (l. (18a)). Ennek alapján nem tűnik helytállóknak az az elemzés, amely szerint a birtokos személyjel az NP-t helyettesítő *n*.

- (18) a. *gord-jos-iz* b. *the red one-s*
 piros-pl-3sg a piros pron-pl
 'a pirosak' 'a pirosak'

Amellett érvelek, hogy a (18a)-hoz hasonló példákban a 3Sg birtokos személyjel névelőként funkcionál, tehát a D fejből található meg.⁸ Ez alapján az alábbi szerkezetet feltételezem az udmurt névszói ellipszis esetén:

(19) [DP [FP [NumP [NP N] Num] F] D<Poss:3Sg>]

Továbbá – egyetértve É. Kiss–Tánczos (2018) állításával, amely szerint ellipszis esetén a 3Sg birtokos személyjel [+partitív] jelentésű – feltételezem, hogy ezen névelő [+partitív] jegyű, vagyis nem egy általános névelővel van dolgunk, mivel a remnansz kontrasztot fejez ki a halmaz többi referenseivel (tehát rész–egész viszony figyelhető meg).⁹

A fenti szerkezet mellett két érv szól. Egyrészt a 3Sg birtokos személyjel pozíciója azt mutatja, hogy a Tükörelv szerint a NumP fölött kell lennie, mivel követi a többesszám-jelet. Ennek alapján feltételezhetjük, hogy a szuffixum a D fejből található meg. Megjegyzendő, hogy az udmurt névszói csoport egyetlen formális elemzése, Szimonyenko–Leontyev (2012) tanulmánya szerint az udmurtban csak akkor találunk DP-réteget, ha mutató

⁸ Mint a bevezetésben említettem, Winkler (2001) 'nominalizáló' funkcióról beszél, hasonlóképpen Riessler (2011) 'attributivizing nominalizer'-nek nevezi a 3Sg birtokos személyjelet. Mivel egyik elemzés sem formális, vagyis nem számol rejtett főnevekkel/főnevesítéssel, mint ahogyan fentebb tárgyalom a 3Sg birtokos személyjelnek *n*-ként való elemzését, nem állítható, hogy a fenti érvek igazán cáfolnák az ő állításait. Azonban megjegyzem, hogy a 3Sg birtokos személyjelnek jelen tanulmányban javasolt elemzése sokkal közelebb áll azon (rég) megfigyeléshez, miszerint számos uráli nyelvben a birtokos személyjelek névelő(szerű) funkcióban is használhatók lehetnek (l. Fraurud 2001; Nikolaeva 2003; Gerland 2014). Maga Winkler (2001) is azt állítja, hogy a (4)-es példában a birtokos személyjel határozottságot fejez ki. Usacheva–Arkhangelskiy (2018) szintén úgy gondolják, hogy a 3Sg birtokos személyjel nem lehet nominalizáló szuffixum (a terminust leíró értelemben használják), amit azzal indokolnak meg, hogy a 3Sg birtokos személyjel használatos kontrasztív topik szerepű tárgyi argumentumok esetén (erről l. Szerdobolskaya–Toldova 2012: 129–133). Ezen érv jól illeszkedik az itt javasolt elemzéshez, amely szerint ezen névelő kontrasztot fejez ki (l. alább).

⁹ É. Kiss–Tánczos (2018) párhuzamot vonnak az udmurt 3Sg birtokos személyjelnek és a magyar *-ik*, illetve *-jA* birtokos személyjeleknek történeti változása között. A magyarról azt állítják, hogy az eredeti birtokos személyjel derivációs szuffixummá (partitívusjelölővé) vált. Hasonlóképpen szerintük az udmurt 3Sg birtokos személyjel egyik funkciója is a partitív jelentés kifejezése. Számomra azonban nem teljesen egyértelmű, hogy derivációs szuffixumnak tekintik-e. Jelen dolgozatban egyetértek azzal, hogy a 3Sg birtokos személyjel partitív jelentést hordoz, azonban funkcionális fejnek elemzem.

névmás használatos. Ezzel szemben jelen tanulmányban amellet érvelek, hogy ellipszis esetén a 3Sg birtokos személyjel a D fejből ül.

Másrészt az elliptikus szerkezetek szemantikája is alátámasztja a [+partitív] jegy meglétét. Ahogyan az eddig bemutatott példákban is látszik, a remnások mindig szemben vannak állítva egy másik referenssel vagy pedig egy halmaznak a részét képezik. Tehát partitív jelentéssel van dolgunk. Itt leszögezném, hogy a partitív terminus alatt a halmaz egyik elemére való utalást értem. É. Kiss–Tánczos (2018) nyomán, nem pedig a halmazra való utalást. Ez figyelhető meg a fent szemléltetett melléknévi remnások esetén. Az összetett névmások esetén (pl. *ko'kudz* 'mindegyik', *taiz* 'emez') szintén megfigyelhető a partitív jelentés, mint ahogyan É. Kiss–Tánczos (2018) is rámutatnak. A [+partitív] szemantikai és grammatikai jegy kifejezése a D fejből található szuffixummal kézenfekvő magyarázatnak tűnik.

A következő pontban a birtokos szerkezetekben előforduló ellipszist veszem szemügyre.

3.3. Ellipszis a birtokos szerkezetekben

Alább rátérek arra, hogy miben különbözik az ellipszis esetén használatos 3Sg birtokos személyjel a birtokviszonyt kifejező birtokos személyjelektől, és hogy elemezhető az elliptikus szerkezetek birtokosi remnások esetén.

A birtokos szerkezetekkel ellentétben ellipszis esetén azt láttuk, hogy a 3Sg birtokos személyjel nem egyezik számban és személyben a birtokossal, l. az (5)-ös és a (9)-es példát fentebb. Felmerülhet, hogy egyes szám harmadik személyű birtokosi remnások esetén, pl. *Ivan-len-ez* (Iván-gen-3g), 'az Iváné' típusú esetekben, a megjelenő 3Sg birtokos személyjel mégis egyezik a birtokossal. Véleményem szerint ez nem állja meg a helyét, és ellipszis esetén a 3Sg birtokos személyjel nem egyezik a 3Sg birtokossal. Bizonyítékul szolgálhat az a tény, hogy ellipszis esetén nem használatos a 3Sg birtokos személyjelnek elidegeníthetetlen birtoklást kifejező *-jz* allomorfa, helyette a *-(j)ez* szuffixum jelenik meg (az udmurt elidegeníthető és elidegeníthetetlen birtokos személyjelekről l. Edygarova 2010). Mint az alábbi példából látható, a *šin* 'szem' az elidegeníthetetlen birtoklást kifejező *-jz* szuffixumot veszi fel, viszont ellipszis esetén ez a toldalék nem jelenhet meg az igenévi remnánson.¹⁰

¹⁰ É. Kiss–Tánczos (2018: 754) azt a megfigyelést teszik az udmurt 3Sg birtokos személyjéről, hogy a nem birtokviszonyt kifejező funkcióiban kevesebb allomorfa használatos, ami véleményük szerint alátámasztja annak történeti változását. Például megjegyzik, hogy a testrésznevek a *-(j)ez* tárgyragot veszik fel, nem pedig az *-jz* szuffixumot, vö.: *ki-jz* (kéz-3sg) 'keze' és *ki-jez* (kéz-acc) 'kezet' (É. Kiss–Tánczos 2018: 738). Azonban a szerzőpáros nem említi az *-jz* allomorfot ellipszis esetén.

(20) (Kontextus: A kutya félig vak.)

Punj-len adž-iš-(ez) šim-iz liž,
kutya-gen lát-ptcp.prs-3sg szem-3sg kék
*a adž-iš-tem-ez/*jz kureň.*
és lát-ptcp.prs-neg-3sg/-3sg barna
'A kutya látó szeme kék, a vak szeme pedig barna.'

Ha a fenti példában a 3Sg birtokos személyjel birtokviszonyt fejezne ki, akkor elvárnánk, hogy az *-iz* allomorf legyen használatos – mivel az elliptált főnév elidegeníthetetlen birtokos személyjeleket vesz fel – azonban az nem járulhat a remnánshoz.

Szimonyenko–Leontyev (2012) szerint a (birtoklást kifejező) birtokos személyjelek a Poss fejet töltik ki.¹¹ A (20)-as példa alapján arra lehet következtetni, hogy ellipszis esetén nem jelenhet meg a PossP-ben található (birtoklást kifejező) birtokos személyjel (a 3Sg birtokosok esetén sem). Továbbá a (20)-as példa véleményem szerint arra is utal, hogy ellipszis esetén nem a Poss fejből található a 3Sg birtokos személyjel, hanem a remnánson megjelenő névelőként használatos, amely elemzésemben a D fejből ül.

Mivel a többesszám-jel megjelenhet birtokosi remnánssal esetén is (l. (11)), a NumP biztosan nem része az elliptált összetevőnek. Tehát összegezve, ilyen szerkezetet feltételezhetnénk: [DP [PossP [NumP [NP] Num] Poss] D<Poss:3sg>]. Ezzel azonban több probléma merül fel. A legnagyobb gond az, hogy e szerint az elemzés szerint az ellipszis két nem szomszédos frázisra irányul, „átugorva” a NumP-t, és végeredményben ez a fajta ellipszis nem hasonlítana a más nyelvekből ismert NP-ellipszishöz vagy NumP-ellipszishöz.

Az udmurt birtokos szerkezetek ellipszise hasonlít a törökországi török nyelv szintetikus szóösszetételeiben megfigyelhető egyeztetési mintázatokra. Ezen szóösszetételekben a *-(s)I(n)* szuffixumot találjuk, amely egyébként 3Sg birtokos személyjelként funkcionál, pl. *sokak kedi-*(si)* (utca macska-3sg) 'kóbor macska'.¹² Ha viszont a szóösszetétel birtokolva van, a birtokszó a birtokossal egyezik, és a *-(s)I(n)* szuffixum nem jelenhet meg: *sokak kedi-*(si)-m* (utca macska-3sg-1sg) 'a kóbor macskám' (Tat 2013: 68).

¹¹ Az udmurt birtokos szerkezeteket Szimonyenko–Leontyev (2012) a következőképpen elemzik: [KP (KP) [K' K [PossP *pro* [Poss' Poss [NumP Num [NP N]]]]]]. Itt egyrészt hiányzik a DP-réteg. Másrészt a szerzőpáros feltételezi, hogy a Poss fej egy rejtett birtokost engedélyez (*pro*-t), amely koreferens az opcionálisan megjelenő kitett birtokossal, amely a K fej specifikálójában ül.

¹² Különböző elemzések születtek arra vonatkozóan, hogy mi a birtokos személyjel szerepe ezen szóösszetételekben, és egyáltalán birtokos személyjelnek tekinthető-e, l. Tat (2013) összefoglalóját.

Kharytonava (2011) *n*-nek elemzi *-(s)I(n)* szuffixumot. Továbbá amellel érvel, hogy a szuffixum hiánya birtokolt szóösszetételekben úgy magyarázható meg a Szétosztott Morfológia keretében, hogy a nyelvten posztszintaktikai komponensében a *-(s)I(n)* szuffixum morfológiai jegytörlés (*impoverishment rule*) következtében törlődik. Pontosabban a *-(s)I(n)* szuffixum az azt domináló Poss fej miatt törlődik, vagyis ilyen szerkezetben: [PossP DP [Poss' POSS [DP D [nP $\bar{\alpha}_{(s)I(n)}$ [$\sqrt{\text{NP}}$]]]]].

Ennek alapján az udmurt birtokos szerkezetek ellipszise esetén felvethető egy olyan javaslat, amely szerint a névszói ellipszis csak az NP-re irányul, tehát nem érinti a PossP-t, és a Poss szuffixum csak később törlődik posztszintaktikai művelet következtében. Mivel a DP és a PossP szomszédos egymással, nem meglepő, hogy azokat posztszintaktikai műveletek érinthetik, amelyeknek következtében a Poss morféma törlésre kerülhet, illetve allomorfia léphet fel a D és a Poss között. Ezen javaslat ebből a szerkezetből indul ki: K > D > Poss > Num > NP, tehát követi Szimonyenko–Leontyev (2012) elemzését abban a tekintetben, hogy a birtoklást kifejező szuffixumok a Poss fejet töltik ki. Ebben az esetben számot kell adni arról, hogy miért nem jelennek meg a (birtokossal egyező) birtokos személyjelek ellipszis esetén, amit feltehetőleg meg lehetne magyarázni posztszintaktikai művelettel. Olyan megoldás is felvethető azonban, hogy a birtokos személyjelek egységesen a D fejen találhatók meg. Ebben az esetben viszont magyarázatra szorul, hogy ellipszis esetén miért nem fordul elő az összes allomorf, pl. az elidegeníthetetlen birtoklást kifejező *-jz* szuffixum, mint a birtokos személyjelek esetén. Ezen kérdés eldöntéséhez további kutatások szükségesek.

4. Összegzés

Tanulmányomban az udmurt névszói ellipszist vizsgáltam. Amellett érveltem, hogy az ellipszis az NP-re irányul, és a főnéven található inflexiók toldalékok a remnánshoz járulnak. Továbbá azt javasoltam, hogy az ellipszis esetén megjelenő 3Sg birtokos személyjel [+partitív] névelőként funkcionál, amely a D fejet tölti ki.

Kitekintésképpen szót szeretnék ejteni két további szerkezetéről. Először is, mint a bevezetésben említettem, a 3Sg birtokos személyjel előfordulhat alanyokon is (l. (4)-es példa). Véleményem szerint az ilyen típusú esetek illeszkednek a jelen tanulmányban javasolt elemzésbe: a (4)-eshez hasonló példákban szintén rész-egész viszony figyelhető meg, és a halmaz kontextuálisan van megadva (az adott környezet és annak egyik eleme van szembeállítva).

Továbbá megemlíteném azokat az eseteket is, amelyekben a 3Sg birtokos személyjel melléknéven jelenik meg, de a főnévi fej nem elliptált,

mint a (2)-es példában. Riessler (2011: 143–146) úgy véli, hogy ez a típusú szerkezet visszavehető értelmező jelzős szerkezetre. É. Kiss–Tánczos (2018: 747) egyetértenek azzal, hogy a 3Sg birtokos személyjel történeti változásának egyik lépése az értelmező jelzős szerkezet volt, azonban azt állítják, hogy szinkrón szinten nem találunk prozódiai vagy szintaktikai bizonyítékot arra, hogy melléknév és a főnév appozitív viszonyban lennének, és véleményük szerint a mai udmurtban melléknévi egyeztetés figyelhető meg (hasznóléppen vélekednek a 3Sg birtokos személyjelet tartalmazó névmásokról is). A jelen tanulmányban javasolt elemzés fényében az ilyen típusú példáról a legkönnyebben úgy lehet számot adni, hogy a melléknév egy elliptált NP-t módosít, a kitett főnévvel pedig appozitív viszonyban áll. Ezen elemzést alátámasztja az a tény, hogy ilyenkor a melléknév számban és esetben egyezik a kitett főnévvel, és el is választható tőle (l. többek között Szimonyenko–Leontyev 2012)

Ezen kérdések további kutatásokat igényelnek, amelyek fényt deríthetnek majd nemcsak az udmurt névszói ellipszisre, hanem az udmurt névszói csoport szerkezetére is.

Szakirodalom

- Alatyrev 1983 = Алатырев, Василий И. 1983. Краткий грамматический очерк удмуртского языка. In: А.С. Белов – В.М. Вахрушев – Н.А. Скобелев – Т.И. Тепляшина (szerk.): Удмуртско-русский словарь. Москва: Русский язык. 561–591.
- Corver, Norbert – Marjo van Koppen 2011. NP-ellipsis with adjectival remnants: a micro-comparative perspective. *Natural Language and Linguistic Theory* 29(2): 371–421.
- Déchaine, Rose-Marie – Martina Wiltschko 2002. Decomposing pronouns. *Linguistic Inquiry* 33(3): 409–442.
- É. Kiss, Katalin – Orsolya Tánczos 2018. From possessor agreement to object marking in the evolution of the Udmurt *-jez* suffix: A grammaticalization approach to morpheme syncretism. *Language* 94(4): 733–757.
- Edygarova 2010 = Едыгарова, Светлана. 2010. Категория посессивности в удмуртском языке. Doktori disszertáció. Tartu: University of Tartu.
- Fraurud, Kari 2001. Possessive with extensive use: A source of definite articles? In: Irène Baron – Michael Herslund – Finn Sørensen (szerk.): *Dimensions of possession*. Amsterdam: John Benjamins. 243–267.
- Gerland, Doris 2014. Definitely not possessed? Possessives with non-possessive function. In: Thomas Gamerschlag – Doris Gerland – Rainer Osswald – Wiebke Petersen (szerk.): *Frames and concept types:*

Applications in language and philosophy. Dordrecht: Springer. 269–292.

- Kharytonava, Olga 2011. Noms composés en turc et morphème -(S)I. Doktori disszertáció. London, Ontario: University of Western Ontario.
- Lobeck, Anne 2005. Ellipsis in DP. In: Martin Everaert – Henk van Riemsdijk (szerk.): *The Blackwell companion to syntax*: Blackwell reference online, Blackwell.
- Lobeck, Anne 1995. *Ellipsis: Functional heads, licensing and identification*. New York: Oxford University Press.
- Nikolaeva, Irina 2003. Possessive affixes in the pragmatic structuring of the utterance: Evidence from Uralic. In: Pirkko Suihkonen – Bernard Comrie (szerk.): *International Symposium on Deictic Systems and Quantification in Languages Spoken in Europe and North and Central Asia: Collection of papers*. Izhevsk: Udmurt State University, and Leipzig: Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology. 130–145.
- Panagiotidis, Phoevos 2002. *Pronouns, clitics and empty nouns*. Amsterdam: John Benjamins.
- Riessler, Michael 2011. *Typology and evolution of adjective attribution marking in the languages of northern Eurasia*. Doktori disszertáció. Leipzig: University of Leipzig. [Revised version of June 7, 2012.]
- Saab, Andrés 2018. Nominal ellipses. In: Jeroen van Craenenbroeck – Tanja Temmerman (szerk.): *The Oxford handbook of ellipsis*. Oxford: Oxford University Press. 526–561.
- Saab, Andrés – Anikó Lipták 2016. Movement and deletion after syntax. *Ellipsis by inflection reconsidered*. *Studia Linguistica* 70(1): 66–108.
- Szerdobolskaya – Toldova 2012 = Сердобольская, Наталья В. – Толдова, Светлана Ю. 2012. Дифференцированное маркирование прямого дополнения в финно-угорских языках. In: Кузнецова, Ариадна И. (felelős szerk.), *Финно-угорские языки: Фрагменты грамматического описания. Формальный и функциональный подходы*. Москва: Рукописные памятники Древней Руси. 59–141.
- Szimonyenko – Leontyev 2012 = Симоненко, Александра П. – Алексей П. Леонтьев 2012. Морфосинтаксис именного комплекса в финно-пермских языках: анализ в рамках программы минимализма. In: Кузнецова, Ариадна И. (felelős szerk.), *Финно-угорские языки: Фрагменты грамматического описания. Формальный и функциональный подходы*. Москва: Рукописные памятники Древней Руси. 262–339л

- Tat, Deniz 2013. Word Syntax of Nominal Compounds: Internal and Aphasiological Evidence from Turkish. Doktori disszertáció. Tucson, Arizona: University of Arizona.
- Usacheva, Maria – Timofey Arkhangelskiy 2018. Case compounding in Beserman Udmurt. ESUKA – JEFUL 9(1): 111–138.
- Udmurt Korpusz. http://web-corpora.net/UdmurtCorpus/search/?interface_language=en
- Winkler, Eberhard 2001. Udmurt. München: Lincom Europa.